

Népek és nemzetek szovjet módra: Példák a Dél-Kaukázus térségéből
Recenzió: Goff, K. A. (2021). Nested Nationalism: Making and Unmaking Nations in the Soviet Caucasus. Cornell University Press.

Gerály Zoltán

PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Peoples and Nations Soviet Style: Examples from the South Caucasus Region.

A szerző, Krista A. Goff, a Miami Egyetem docenseként Szovjet és posztszovjet történeti kutatásokat folytat és publikál. Szűkebb témaköre az Észak- és Dél-Kaukázus társadalomtörténete, etnikai villongásai, konfliktusai és a kisebbségek története a Szovjet és a posztszovjet időszakban. Legfrissebb munkáját is erről — a történettudományban is peremterületnek számító — földrajzi régióról jelentette meg a Cornell Egyetem kiadásában.

A *Beágyazott nacionalizmus* című kötet már a címében is utal arra az összetett történeti problémahalmazra, amely a Kaukázus, és főképp a Dél-Kaukázus vonatkozásában napjainkban is meghatározzák a régió mindennapjait. Elég csak megemlíteni a mély történelmi gyökerekkel rendelkező örmény–azeri konfliktust, mely éppen a 2020. évben követelte újabb ezrek életét egy meg nem oldott katonai, politikai, ideológiai és vallási szembenállás következményeként. Az angol nyelven közreadott könyv tehát meglehetősen forró témákhoz nyúl hozzá, és megpróbál válaszokat találni a múlt század történelmében a jelenleg is fennálló helyzet kialakulására a Kaukázus déli és északi vidékein.

Témáját öt részre tagolva, különböző szemszögből bemutatva, Azerbajdzsán példáján keresztül tárja az olvasók elé Krista A. Goff a Szovjetunió nemzetiségi politikájának sarkalatos pontjait. Kifejti, miként működött az a mechanizmus, amely kisebbségeket és új nemzeti hierarchiakat hozott létre, illetve milyen hatásmechanizmusok által működtették a szovjet identitásképzést és a nemzetépítést abban az időszakban, amikor a metanarratíva meghatározó elemeként a forradalminak beállított „mindenki egyenlő” eszméje állt. Külön fejezetet szentel tehát az etnikai-területi felosztások létrejöttének az I. világháborút követő időszakban, és külön fejezetben mutatja be az Azerbajdzsán Szovjet Szocialista Köztársaság kialakulásának nemcsak történeti, hanem mély ideológiai hátterét is.

Fontos és újszerű megállapítás a könyvben annak a folyamatnak a bemutatása, ahogyan egy, a korábbi cári birodalmi közigazgatási régiójában egyes népcsoportokat másik népcsoportok fölé emelve a területhez köthetően kiemeltté nyilvánítottak, és ezzel megindították a többi, létszámban kisebb, ámbar jelentős nemzetiség erodálását.

A jelenséget Krista A. Goff Azerbajdzsán kapcsán mutatja be, ahol a Szovjetunió mondhatni „népalkotó” rendszerében ez a kiválasztott és megnevezett népcsoport vált a terület névadójává, vezető nemzetiségévé. Ezt követően a többi, a létrehozott Azerbajdzsán területén élő népcsoport — úgymint az örmények, kurdok, lezgek, talisok, tatárok, tatok (hegyi zsidók), görögök és szírek — hátrányára elindult a nemzeti nyelvek iskolákból való kiszorítása, a nemzetiségi képviselői lehetőségek megszüntetése és végül a népszámlálások során történő felmérésekből való kizárásuk.

A kötet részletesen és szerteágazóan mutatja be azokat az eszközöket, ahogyan a homogenizációt elérni kívánó államszervezet a számára terhes és nem kívánatos nemzetiségeket megpróbálta eltüntetni a történelem színpadjáról. Többek között az anyanyelv használatának korlátozására vonatkozó iskolai és munkahelyi szabályo-

zásokat, melyek során nem az orosz nyelv irányába történt meg az erőszakos elmozdulás, hanem a türk (később azerinek titulált) államnyelvet próbálták meg minden eszközzel kizárólagosan meghonosítani az állam területén élő nemzetiségekkel, paradox módon, az orosz nyelven beszélő, molokán közösséghez tartozó orosz etnikum esetében is.

A kötet részletesen tárgyalja a szovjet kormányzat által hozott oktatást befolyásoló intézkedéseket történeti és levéltári források alapján, majd ezek hatás-fokának elemzésére nemcsak újabb történeti forrásokat tár fel, hanem előszeretettel használja az „oral history” módszertanát is, megismertetve a helyi lakosság saját maga által átélt történelmi valóságának számos oldalát. Ezzel a módszerrel pedig kézzel-foghatóvá válik például az oktatási rendszerben történő identitásformálás gyakorlata, a nyelvhasználat, a kulturális befolyásolás és a hagyományoktól való megfosztás hosszú folyamata. Mondhatni a 20. század szovjet–azerbajdzsáni társadalomtörténetét ismerheti meg az olvasó alulnézetből, kiegészítve olyan fontos központi döntéseket alátámasztó dokumentumokkal és forrásokkal, melyek Moszkva és Baku közreműködését bizonyítják a nemzetiségek lehetőség szerinti megszüntetésével kapcsolatban.

Bemutatásra kerül még a geopolitikai kitettség miatt kiemelt szerepet kapó talis népcsoport helyzete, és mondhatni a kötet nagy részét ennek a folyamatnak szenteli a szerző. Miután a talisok az Azerbajdzsán és Irán határán fekvő régióban élnek — mely korábban a Szovjetunió külső határát is jelentette —, a szerepük a terület védelme és az ott élők megbízhatósága miatt felértékelődött. A tényleges működési mechanizmus bemutatására a kötet azt a folyamatot is leírja, amely az 1939–59 közötti nép-számlálások időszakában, 87.510 főről összesen 85 főre csökkentette a talisok létszámát, majd pedig magát a megnevezést is teljesen kivezette az Azerbajdzsán SZSZK nemzetiségei közül.

Az ehhez hasonló tényvázolásoknak és folyamatbemutatóknak köszönhetően a kötetet minden további nélkül nevezhetjük hiánypótló munkának, egyrészt azok számára, akik a Dél-Kaukázus 20. századi történelmével foglalkoznak, másrészt pedig, akik betekintést kívánnak kapni a Szovjetunió nemzetiségpolitikai rendszerébe.

Szóba kerül a kötetben a nagyarányú deportációk, kitelepítések kérdésköre is, amely a mai napig szintén kevéssé tárgyalt a régiót érintő munkákban. Felvázolásra kerül az a folyamat, melynek során ténylegesen homogénebbé vált a mai Azerbajdzsán területe, a kurdok teljes kitelepítésének és kiirtásának köszönhetően, illetve az iráni, talis, német, örmény, görög nemzetiségek Szibériába való elhurcolásának követ-kezményeként. Ezzel kapcsolatban a szerző részletes bemutatást szentel a demográfiai adatok ismertetésének is, felsorakoztatva a szovjet összeírásokban fellelhető adatokat.

Tudománytörténeti szempontból ide kapcsolódva a kötet azt is bemutatja, az adott korszak tudományos elitje hogyan nyújtott asszisztenciát ezekhez a folyamatokhoz, illetve hogy a fentebb említett censusokból való törlésre került nemzetiségek hogyan kerülnek perifériára a néprajztudományban, az etnikai térképeken, a nemzetiségeket bemutató kötetekben és az egyéb, a tudományos közéleti vagy a köz-tájékoztatást szolgáló kiadványokban.

Összefoglalva, Krista A. Goff lényegre törően mutatja be, a Szovjetunió hogyan alakította ki a nemzeti kisebbségeket és a fölöttük uralkodó nemzeti hierarchiákat az uralmának fenntartása érdekében, miközben saját politikájának megfelelően, vezető entitásként osztotta fel a területeket és nevezte meg a rajta élő nemzeteket. Ezzel a rendszerrel pedig egy olyan, folyamatos feszültséget szülő állapotot teremtett, amely az addig elfojtott indulatok felszínre törésekor számos háborút és villongást okozott. A kötet tehát kuriózumnak és előremutató kutatási irányokat felvonultató műnek számít a Kaukázus történetének vizsgálatában, mindazonáltal lényegében Azerbajdzsán területén

keresztül mutatja be a mechanizmusok működését. A szemlélete, munkamódszerei és elméleti keretrendszere alkalmazható a Kaukázus és az egykori Szovjetunió területén megtalálható, de mára már önállóvá vált országok esetében is.